

A BOLDOG FELTÁMADÁS REMÉNYE ALATT

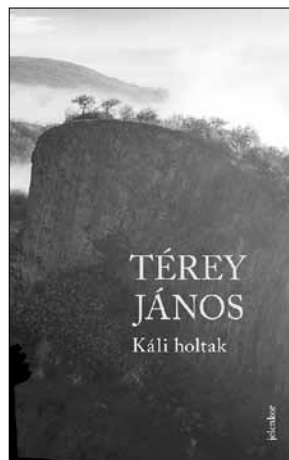
Térey János: *Káli holtak*

Érdeemes egy kicsit messzebből kezdeni. A címbe emelt sor, ami Térey János *A. B. F. R. A.* című 2003-as verséből való, a debreceni temetők fejfáinak feliratát és annak gyakori rövidítését idézi. Ebben a versben a holtak és a múlt örök jelenvalósága fogalmazódik meg, vagyis az, hogy akit valaha sírba tettek, az valójában nem tűnik el, mert továbbél mindenben, főleg abban, ami ugyanott (tehát: rá)épül: „Fölforgatják a földet, és a fényre / Kerülnek bölcsőhelyem kincsei”. Az eltemetettek (metaforikus vagy szó szerinti) exhumálása, azaz a múlttal való teljes szembenézés pedig azért is nagyon szükségesnek látszik, „[h]ogy végre tisztában legyek magammal”, és hogy megtudjuk, „hús álmos éven át / Kinek a szemfedője volt a párnám?” Térey új regénye, a *Káli holtak* mintha ugyanezeket a kérdéseket feszegetné, az ezekre adható válaszokat bontaná ki jobban, a maga nagyfokú regénypoétikai újításaival és árnyalt megközelítésmódjaival a korábbi műveinél jóval érzékletesebb módon. De ne szaladjunk ennyire előre.

A regény elbeszélő főhőse Csáky Alex, fiatal, huszonéves, nagyon sikeres színész. A figurája már a szerző előző könyvében, a három éve megjelent *A Legkisebb Jégkorszak* című verses regényben is felbukkant két jelenetben. Ezek közül az egyikben mindössze annyit tudunk meg róla, hogy Binder Livia partnerét alakította egy sikerfilmben, és hogy: „Zselével hátranyalva dús, fekete haja.” (Ez a regényrészlet, kisebb módosításokkal, először külön novellaként jelent meg az *Átkelés Budapesten* című könyvben, ám ott épp ez az idézett mondat hiányzik.) *A Legkisebb Jégkorszak* 2018–19-ben játszódik, a *Káli holtak* pedig ez előtt, 2017–18-ban (a választóvonal a 2018-as országgyűlési választás, aminek a Térey-univerzumban egészen máshogy alakult az eredménye). Talán az új regény előzménytörténet-jellege magyarázza azt is, hogy itt, tehát néhány évvel korábban, Csáky „dús, fekete haja” még szőke volt, amint az több alkalommal is hangsúlyosan előkerül a *Káli holtak* szövegében.

Az előzményregény-jelleg ugyanakkor nem csak a hajszín és efféle marginálisnak nevezhető jelenségek miatt fontos. Mert bár a *Káli holtak* is nagyon sok szálon kapcsolódik Térey korábbi szövegeihez (elsősorban az *Asztalizenéhez*, a *Protokollhoz*, az *Átkelés Budapestenhez* és *A Legkisebb Jégkorszakhoz*), a szövegek és a teljes univerzum által felkínált olvasási stratégia azt is megköveteli, hogy az egyes művek önállóan is megállják a helyüket. Sőt, úgy gondolom, hogy a Térey-életmű nagyjából az utóbbi évtizedben született alkotásainak épp az az első látásra ellentmondásosnak is tekint-

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2018
534 oldal, 3999 Ft

hető megoldás a legnagyobb poétikai innovációja és erénye, hogy miközben az egyes szövegek valóban megállnak a saját lábukon, vagyis önálló műként is befogadhatók, mégis folyamatosan fenntartják az univerzumépítés állandó lehetőségét – és mindeközben egy percig sem titkolják, hogy ez az univerzum mindig is fragmentumok sokasága marad, és sohasem épülhet fel teljes egészében. Nem állhat össze „egy nagy történet” a sok kicsiből. Az újabb regények emellett a korábbiakhoz képest sokkal inkább realista kódokkal kínálják magukat olvasásra, a posztmodern-utáni valóságleképezés és a nagy történetek kritikáját figyelembe vevő történetmondás lehetőségeit kutatva.

A Térey-művek közötti szimbolikus háló összetartó elemei kivétel nélkül tematikusak vagy motivikusak, vagyis a cselekményre vonatkoznak: visszatérő szereplők és helyszínek, meghatározó események elmesélése több nézőpontból és így tovább. Az új regényben ez egy-két helyen kissé erőltetetté is válik, nehéz ugyanis elképzelni, hogy a kapcsolódási pontok megteremtése és a szemfüles olvasó megmosolyogtatása mellett más is indokolná a korábban megjelent regények figurái közül például Radák Zoltán (későbbi miniszterelnök), Labancz Győző vagy Kónig Attila szerepeltetését, akik itt még epizód-szereplőknek sem nevezhetők. A kötetek közötti kapcsolatokban egyébként poétikai összefüggés nemigen fedezhető fel. A leglátványosabb módon abban látszik ez, hogy az említett művek mindegyike más és más műfajú és más formákat használ: van közöttük dráma, drámai jambusban írt verses regény, szabadversben írt verses regény. A szövegek nyelvezete ennek ellenére mindegyikben a messziről felismerhető, lírai versekben kimunkált hol ironikus, hol patetikus, de általában felstilizált Térey-dikció, ami jól működik a verses regények esetében is. Mindez most kiegészült egy prózai szövegű regénnyel, ami nemcsak újfajta olvasói várakozásokat ébreszt, hanem más írói gyakorlatot is feltételez. A *Káli holtak* ráadásul a szerző eddigi gyakorlatával szemben egyes szám első személyű elbeszélőt alkalmaz. Az én-elbeszélés pedig új lehetőségeket nyithat meg arra, amit a korábbi szövegek (elsősorban a verses regények) a narratori kiszólások, az idézett monológok vagy a függőbeszéd néha nehézkes műveleteivel igyekeztek megvalósítani.

Am az első személyű elbeszélő használata több, első ránézésre nehezen megválaszolható kérdést is felvet. Ezek közül a legfontosabb, hogy egyáltalán nem világos, Csáky Alex *miért* beszéli el (vagy írja meg?) a vele történt dolgokat, és kinek, milyen szituációban. A leggyakrabban ugyanis (nyelvtanilag is) jelen időben narrál, mintha fejben, mentális élő közvetítésben tudósítana és kommentálna (például: „Rotációs kapa! Úristen, milyen szavak jutnak eszembe”, vagy: „Elalvás előtt kilépek és lejövök mindenholnan, minden gépemet kikapcsolom, áramtalanítok, üdv”). Ennek ellentmond ugyanakkor az a tény, hogy nagyon is szelektál, vagyis korántsem mindent mond el, nem ritkák a többnapos vagy többhetes kihagyások. Máskor meg inkább a napló műfajára jellemző, többé vagy kevésbé utólagos, visszaemlékezésen alapuló elbeszélésmódot használja, múlt idejű igealakokkal és jegyzőkönyvszerű leírással (például: „A következő pár áprilisi naptól nem sok mindenre emlékszem. Nem voltam jól”, vagy: „Ezek voltak a benyomásaim egyetlen egészséges délutánomon. Nem tudtam, mi vár rám másnap”). Mindkét eljárás a már említett jellegzetes Térey-dikció romjaiból építi fel a mai magyar nagyvárosi fiatal művelt közeg egy lehetséges dialektusát, a szöveg pedig kimondottan olvasmányos és gördülékeny stílust használ. Mindkét elbeszélői technikának ellentmond ugyanakkor az, ahogyan Alex néha olvasót feltételez a szövegének. Gyakran (főként a regény elején) olyan kiegészítő és háttérinformációkat ad magyarázatként, amelyek kizárólag az olvasó számára bírnak jelentőséggel, hiszen ha saját magának beszél, vagy ha naplót ír, akkor erre nem volna szükség. Tehát inkább szépirodalmi igényű szöveget akar létrehozni és abban tudósítani. Az egyik fejezet például így kezdődik: „Két hírem van.” Máskor ezzel vezet be egy mondatot: „Már mondtam, hogy...” Egyébként hasonló, informatív funkciót töltenek be a pszichiáterrel folytatott beszélgetései is, ezekből ismerjük meg Csáky addigi

életének fontosabb eseményeit, családtagjait, motivációit, de ezek a jelenetek jobban működnek, mert árnyaltabb módon képesek ellátni ezt a magyarázó feladatot. A kvázi-venégszövegként a regénybe ékelődő interjúk is ezt a célt szolgálják, bár meg kell hagyni, sokkal szórakoztatóbb módon.

A narráció helyzetének ilyen következetlenségeire Csáky Alex egyáltalán nem reflektál, az elbeszélői szituáció tehát elsőre meglehetősen kidolgozatlanok tűnik. Úgy gondolom azonban, hogy az elbeszélő reflexivitásának ilyen fokú és ilyen feltűnő hiánya, illetve a figura ellentmondásossága nem kidolgozatlanok, és nem a regény hibája, hanem a játéka. Ez pedig végső soron azt eredményezi, hogy az olvasó egyáltalán nem tud azonosulni a narrátorral, sőt a lehető legnagyobb távolságot igyekszik tartani tőle, amit megkönnyít, hogy (noha az övén kívül nem találkozunk más nézőponttal) nem egy kimondottan rokonszenves karakterről van szó. Csáky Alex reflektálatlanságára tehát épp a regény (és az olvasó) reflektáltsága világíthat rá. Szépen lassan, szöveggel és poétikával ellenszenvenessé tenni a narrátor-főszereplőt: nagyon érdekes regénypoétikai eljárás ez, Térey korábbi regényeinél nem tapasztalhattunk hasonlót.

A *Káli holtak* műfaji meghatározásául a szerző a „művészregény” vagy „színészregény” terminusokat javasolta különböző interjúkban. Valóban, Csáky Alex élete, szakmai és magánéleti sikerei és botladozásai (a maguk kisszerű, pitiáner módján) mintha csak ürügyek lennének három – természetesen fiktív – művészi produkció részletes leírására. Mindháromban Csáky a főszereplő. Az első a címadó zombiapokalipszis-sorozat, amit a Káli-medencében forgatnak, és aminek alaptörténetében a tatár és török háborúkban meghalt helyiek (a „marcangolók”) kelnek ki sírjukból és láznak fel az egykori lakóhelyüket elfoglaló és kommercializáló betolakodók ellen. A második Schillertől a *Haramiák*, amit metálfénelvél állítanak színpadra. A harmadik – és a másik kettőnél ez sokkal fontosabbnak látszik – a *Hamlet* előadása, amelyet egy erős és nagy hatású rendezői koncepció értelmében Trianon kontextusában mutat be a budapesti Füst Milán Színház: Helsingőr helyett Kolozsvár, Fortinbras helyett Fortin Brascu szerepel, Dániával pedig Magyarország veszik el ebben az Ady-idézetekkel alaposan megterhelt adaptációban. Mindhárom produkciónak részletes leírását olvashatjuk a regényben, a „Trianoni Hamlet”-tel még turnézni is sokfelé, így az elbeszélőnek alkalma van változatos történelmi, társadalmi és politikai eszmefuttatások hosszú sorára is – amelyekben egyébként nem nehéz Térey saját nyilatkozataira ismerni. A regény más kritikusaival – például Kálmán C. György nagy ívű félreolvasásával¹ – szemben ugyanakkor nem gondolom azt, hogy ez problémás lenne. Miért ne gondolhatná a szerző és regényhőse valamiről ugyanazt – feltéve, hogy nem válik didaktikussá, papírszagúvá, publicisztikaivá a szöveg? A *Káli holtak* pedig egyáltalán nem válik azzá.

A három produkció által felvetett kérdésekből kibomló (néha talán túl hosszúra nyúló) közéleti, például a holokauszt művészeti ábrázolását vagy épp a magyarországi művészszínházak repertoárjának kiszámíthatóságát érintő elmélkedések és reflexiók ízléses és sokszor humoros beépítésével Térey a korábbi műveihez képest is sokkal aktualizálóbb és politikusabb hangnemet üt meg. A már említett poszt-posztmodern realista kódok mentén pedig mindezek összességéből a narrátor-főhős többé-kevésbé (a divatos „centrista” szóval leírható) liberális-demokrata világképe rajzolódik ki.

A műfaji megnevezés mellett egy másik értelmező szándékú szerzői paratextust is érdemes szemügyre venni. A mottók után a következő szöveg olvasható: „Bármilyen regénybeli hasonlóság a kortárs magyar kultúra alakjaihoz és eseményeihez csupán véletlen. Egészen más a helyzet a tájjal.” Az első mondatot talán most érdemesebb figyelmen kívül hagyni, egyrészt mert nyilvánvalóan nem túl magas a provokatív állítás igazságtartalma, másrészt

¹ Kálmán C. György: *A hely szellemei, Élet és Irodalom*, 2018. június 15.

pedig mert a bulvárkíváncsisága kielégítésére egyébként sem ötszázoldalas regényeket használ az ember. A második mondat már annál érdekesebb. Térey műveiben a kezdetektől nagyon fontosak a különböző térképzetek, a tér megjelenítési formái, a természetes és épített környezet metaforizálhatósága, ami gyakran a szövegek poétikai eljárásainak is alapképletévé válik (például a *Paulus* körutas-ciklikus szerkezetében vagy *A Legkisebb Jégkorszak* víziójeleneteiben). A korábbi regényekhez hasonlóan a *Káli holtak* cselekményének is jelentős része Budapesten játszódik, ám az idézett deklaráció tájleírás-igénye a fővárosra egyáltalán nem vonatkozik. Csáky Alex általában csak megy, ide-oda, de az például nem derül ki, hogy a Füst Milán Színház, ahol dolgozik, hol van, vagy hogy néz ki. Egészen más a helyzet a Balatonnal és a Káli-medencével. Az a táj részletgazdag és eleven módon jelenik meg a regényben, nemritkán Alex történelmi és kultúrkritikai elmélkedéseivel együtt. A Balatonfelvidék reprezentatív magyar kultúrtájként történő bemutatása talán kissé elfeledett vonulata a magyar irodalmi hagyománynak, de annál érdekesebbnek és frissebbnek hat ennek a Térey-féle politizáló, kapitalizmus- és globalizációkritikus, de nem konzervatív és nem anarchista, hanem középutas köntösbe öltöztetése.

A három elképzelt alkotásból bőségesen idéz szövegrészeket az elbeszélő. A *Hamlet* és a *Haramiák* természetesen nem kitalált drámák (csak az itt olvasható előadásuk az), maguk a szövegrészek tehát nem okoznak meglepetést; előbbit Nádasdy Ádám, utóbbit pedig Térey saját fordításában olvashatjuk. A *Káli holtak* sorozat esetében azonban Téreynek valóban szinte egy teljes filmsorozatot ki kellett találnia, megírni a forgatókönyvét, legalábbis azokat a jeleneteket, amelyek a regényben olvashatók. Ez pedig nem hagyományos zombisorozat, hanem többnyire az élőhalott-történettel párhuzamosan futó, szinte követhetetlen és értelmetlen morálfilozófiái okoskodás. A bő lére eresztett beidézett szövegek pedig annyira modoros, ostoba, vacakul megírt, bornírt hülyeségek, hogy egyáltalán nem lehet őket komolyan venni. Néhány véletlenszerűen kiragadott példa: „Értsd meg, folyamatosan töltekezned kell Isten lelkével! Az autód sem azzal a benzinnel megy, amit legelőször beletanokoltál, nem igaz?”; „Jézus, a nagy orvos lézerpontossággal határozza meg, mi egészséges, és mit kell eltávolítanunk”; „Azokban az emberekben, akik szó nélkül tűrik, hogy bokszzsáknak használják őket, áldozati mentalitás alakul ki. És Szabolcs ilyen. Azt mondtad, a múltkor sikerült szellemet üznötök együtt.”

Meg kell jegyezni, hogy a regénybe beépített fiktív forgatókönyv szinte minden ilyen mondata idézet: kiforgatott bibliai passzusokból és (ami gyakoribb) kanonikus vagy obskúrus keresztény self-help blogok zagyvaságaiból van összeollózva, éppen azért, hogy a fiktív filmsorozat hihetetlen alacsony színvonalát mutathassák be. A *metál-Haramiák* és a „Trianoni Hamlet” tulajdonképpen még elképzelhető mint lehetséges, a valóságban is színpadra állított előadás, de ezt a zombisorozatot feltehetően soha senki nem forgatná le, vagy ha mégis, senki nem nézné meg. A regénybeli változata sem túl nagy siker; az pedig, hogy Alex károg a sorozatot lehúzó kritikusokra (akiknek a regény világán belül feltehetően igazuk van), szintén az ő elbeszélői vakságát, (ön)reflexiójának hiányát erősíti.

Az én-elbeszélés eljárásának ironikus újraértelmezése mellett az is játékoságként fogható fel, hogy ennek a zagyva sorozatnak a címe lett a regény címe is. Itt kapcsolódhatunk vissza a korábban idézett debreceni temető-vershez. Hiszen a *Káli holtak* címbe emelése épp az aktuálpolitikai vagy szorososan referencializáló olvasatot gyengíti (amely szerint a zombik bármely társadalmi csoporttal lennének azonosíthatók, az ellenük küzdők pedig bármely elnyomó csoporttal), amennyiben akár olyan olvasat is elképzelhető, hogy a regény minden szereplője a sírjaikból kikelő zombikhoz hasonlatos valamilyen szempontból. Ebben az esetben a regény művész- vagy színházregényből nagy történelmi és társadalmi allegóriává válik.

A regény mindenestre több lehetőséget is bemutat a múlttal való szembenézés lehetőségeire (a múltat tágan értve: az egyéni és közösségi múlt éppúgy beletartozik, mint iro-

dalmi, művészeti, építészeti stb. hagyományok összessége). Mindezek a lehetőségek a zombitörténetben sűrűsödnek, abban jelennek meg az extremitásig fokozva. Az egyik opció szerint az elnyomó osztályok ellen agresszív módon kell fellépni, ám ez bukásra van ítélve: ez fedezhető fel a metálzenés *Haramiák*-előadásnak nemcsak az adaptációjában, hanem az előadás sorsában is. Egy másik elképzelés a múlttal való békés, de tabudöntőgető, őszinte, de átgondolt és felelős, kritikus szembenézés, ami már jóval nagyobb sikerre tarthat számot: ez a „Trianoni Hamlet”-féle paradigmá. És részben ehhez kapcsolódik a főhős magánéletét bemutató történetyszál is, amely mintha ez utóbbi lehetőséget transzponálná egyéni szintre, hiszen Alex a családtagjaival való viszonyának megértése és a saját addigi életére vonatkozó önreflexió révén jut el, nem magától értetődő és fáradságos munkával (pszichológusával és idős színésztársával, Miki bácsival való beszélgetései mellett nem kis részben épp a viszontagságos *Hamlet*-előadás segítségével) az önmagával mint mással való szembenézést követően a nyugalmat adó önazonosságig. Nagyon úgy tűnik, hogy az olvasóknak is ezt az életpálya-modellt javasolja a könyv, hiszen erre a javaslatra van poentírozva az *Epilógus* és az azt követő zárófejezet: „Hogy végre tisztában legyek magammal.”

Látogatóban Martyn Ferenc műtermében 1974. szeptember 17-én.
Balról jobbra: Nemes István, Kende Sándor, Martyn Ferenc, Galambosi László,
Békés Sándor, Bárdosi Németh János, Pákolitz István, Marafkó László,
a kép szélén, takarásban Szederkényi Ervin